

Erasmus de Rotterdammer, in leere en zeden ten proeve afgebeeld en regt vroom katholiek vertoond : ten dienste dergenen, die hem niet kennen

<https://hdl.handle.net/1874/20886>

ERASMUS

DE

ROTTERDAMMER,

*In leere en zeden ten proeve afge-
beeld, en regt vroom Katho-
lijk vertoond.*

Ten dienst der genen die hem
niet en kennen.

Door A. ***.

*Quarite judicium: subvenite oppresso. Zoekt het
regt: helpt den verdrukten. Esaias 1. 17.*

T'UTREGT.

M. DCC. III.

*Allen die regt en waerheit beminnen ,
zy heil en zegen , en vrede
in den Heere.*

ERASMUS de Rotterdammer is een van die doorlugtige mannen, welker naemen in den mond van ydereen, maer welker deugd en geleerdheit aen zeer weinigen te regt bekend zijn. Dikmaels hebben wy met smert en ongenoegen aengehoord, hoe slegte bevassing niet alleen onder 't gemeine volk, maer ook by geletterde en braeve luiden, van dezen beroemden en vroomen Leeraer wierd opgenoomen. D'een staet in twijffel, of hy Katholijk, of andersgezind was: d'ander ziet hem aen als waggelende tusfchen beide: een derde denkt, of fpreekt 'er wat anders van: elk naer dat hy gezind, en onderrigt is. En dit zoo onder Katholijken, als Onkatholijken.

Onlangs vroeg een perfoon van aenzien, in een aenspraek daer van ERASMUS gemeld wierd, of die man ook Katholijk geweest was? En deswégens wat nader onderrigt zijnde, toonde dankbaerheit voor het goed berigt, en wilde zig daer van ook by anderen bedienen. Dit voorval gaf indruk op mijn gemoedt, en deed my ernstiger ter herte nemen, het gene voortijds wel meer gedagt had.

Ik befefte en overwoog hoe naerdeelig die verkeerde oordeelen, of ongegronde vermoedens tegen de regtzinnigheid van ERASMUS, niet alleen voor zijnen naem en geheugenisse, maer ook voor die menschen zelf zijn, welke zonder bewijs en genoegsame redenen 't geloove van zoo deftigen man verdagt hielden, meerendeels maer op het zeggen van de genen die hem noit te regt gekend hebben. Ook scheen het tegen alle regt en godsdienst, een Leeraer van zoo uitmuntende geleerdheid, die de Kerke zoo standvastig aengekleefd, en tegen haere bestrijders zoo braef verweerd heeft, als over te geeven aen de genen, die van haer afgeweeken en veraerd zijn.

Deshalven dogt het ons goed en nuttig, ten minsten een korte onderrigtinge, ten gevalle der genen die in dit stuk de waerheit zoeken, op te stellen, hoopende hier mede de Kerke eenigen dienst te doen. Het leezen der boeken van ERASMUS, voor veele jaeren niet zonder vrugt geoeffend, konde tot dit voorneemen, ook zonder andere behulpmiddelen, stoffe genoeg aenbrengen: want niets is'er tot zijne verantwoordinge van noode, of hy heeft het zelf al by zijn leven in het licht gevoerd. Om hem gunstig te zijn, en hoog te agten, moet men hem flegs leeren kennen, zoo uit zijne eigen Schriften, als uit de Brieven van zoo veele groote Mannen van dien tijd, die onder-

onderhandeling en vriendschap met hem gehouden hebben.

Nu om de zaak in het kort te bevatten, ERASMUS was een man van zonderlinge begaefdheit en verstand. Zijne geleerdheit was algemeen, zig uitstreckende zoo wel tot gewijde, als ongewijde stoffe. Hoe zeer hy in de Grieksche en Latijnsche letterkunde ervaeren was, blijkt zonderling in zijn geleerd werk der SPREUKEN. Meenigte van oude Schrijvers, waer onder de voornaemste Oudvaders, zijn door hem uit de hoeken der Boekkassen, daer hunne voortreffelijke Schriften onder het stof lagen, en van de motten en muizen beknabbeld wierden, opgehaeld, hersteld, met verklaeringen verrijkt, en door de drukpers in het licht gegeven. Zoo dat, gelijk ook W. Kave bekend, DE westersche Kerken aen ERASMUS, voor zijn verbeteren en overzetten van d'Oudvaders hoogmerkelijk verpligt zijn. 'T welk ook Kaves Landgenooten, die de Brieven van Erasmus in het jaer M. DC. XLII. op nieuw uitgaven, in hunne Voorreden be-
 tuigden. Het Nieuwe Testament onzes Heere J. C. heeft hy uit het Grieksch vertolkt, en met taelkundige aentekeningen opgehelderd: 't welk den Paus Leo X. zoo zeer behaegde, dat hy Erasmus aenmoedigde om het zelve ook in het Oude Testament te betragten.

Deze en andere roemwaerdige daeden, in

't stuk van weetenschap en geleerdheit, maekten hem alom vermaerd, en baerden hem de grootagtinge van geleerde en hoogagtbare luiden, uit alle volkeren en landen. In Italiën, Vrankrijk, Spaenjen, Duitschland, Engeland, Poolen, Ongerén, Nederland, en alle gewesten van het Christenrijk, waren'er die door brieven, geschenken, uitnoodingen en aanbiedingen, zijne vriendschap zогten. Keizer Karel V. vereerde hem met het ampt van Raedsheer. Koningen en Vorsten poogden hem tot zig te lokken. Bischoppen, Kerkvoogden, en Roomsche Pausen, schreeven hem met betuiging van agtinge en vriendschap. Hoe wijd zig zijne briefwisseling uitstreckte, blijkt uit de veelvuldige meenigte zijner Brieven aen allerlei standspersonen, begrepen in xxviii. Boeken: die ons een gantsche Historie van die tijden, voornamelijk raekende d'opschuddinge en twistingen omtrent den Godsdienst, vertoonen.

Zijne welspreekendheit en taelkunde dedden hem den ernaem van Herstelder der Latijnsche taele, en der regtschaepen spreekwijze geeven. En waerlijk die ERASMUS taele kan inzingen, heeft *Terentius*, *Julius Caesar*, *Quintilianen*, *Plinius*, *Curtius*, ja ook *Markus Tullius Cicero* niet van noode, om met de beste taelkenners reden en stijl te voeren. Zijne schrijfstijl is eenvoudig, ongezoegt, mild en zoet-

zoetvloeyend, zuiver naer den eigen aerd der oude Roomsche spraekke, alsof zy hem niet geleerd, maer aengebooren was. Edog dit gaet boven 't bereik der gemeine lézers, en de geleerden weeten 't wel.

Voor xv. jaeren gaf een geleerd, en zeer godvrugtig Schrijver, in 't Fransch een Boek uit met dit Opschrift: *GEVOELENS van ERASMUS den Rotterdammer, overeenkómende met de leere der Katholijke Kerke, in alle de geschilstukken. Opgedrágén aen den Koning van groot Brittanje.* Die alsdan was Koning **JAKOB Stuart II.** Deze Schrijver, om te toonen dat als hy *Erasmus* gaet verdedigen, hy agt een werk van regtvaerdigheid te pleegen, en de zacke van een onschuldigen, die t'onrecht verdrukt was, op te neemen, voegt zig in den ingang deze spreuke van *Job* toe: *HET oor dat my hoorde, zégende my: en het oog dat my zag, gaf my goede getuigenisse. Om dat ik den verdrukten, als hy riep, verlostte: en den verlaeten, die geen helper had. Job xxix. II.* Dan past hy aenstonds op *Erasmus* deze woorden van den **H Cypriaen**, uit den **LIX.** Brief aen Antoniaen geschréven: *WEEt dat dit altoos het werk van den Duivel is, dat hy Gods dienáren met leugen verscheure, en hunnen eerlijken naem door valsche gerugten onteere: op dat de genen die door het ligt hunns gemoeds doorlugtig blinken, door de vuile ton-*

gen zonden besmeurd en verduisterd worden.

In dit Boek ziet gy in den eersten opslag, als in de voorzael staen, de beeldnis van ERASMUS, met deze zinspreuk daer onder: *Noit zal ik leeraer van dwaelingen, noit aenleider tot oproer weezen.* Daer hoort gy hem zelf betuigen: Dat hy een vermaender wilde zijn, geen leeraer van nieuwe leere. Dat hy een onverzoenlijken oorlog voerde met alle d'aenhangers van *Luither*. Dat hy zig niet een vinger breed had laeten beweegen, om van de gemeenschap der Roomsche Kerke af te wijken. **GEHEEL** *Duitschland*, zeit hy, *durf ik beroepen, en zoo wie het elders met Luither houden, of zy kunnen aenwijzen dat wy Luither, ook met een eenig woord geholpen hebben, in alle de boeken die hy tot nu toe uitgegeven heeft.* *Jae indien zy de Brieven vorden dag brengen, die ik van deze zaeken gescreven heb, ook in dien tijd als er nog hope was, dat het verstand en de penne van Luither zig ten dienst en ter eere van CHRISTUS zonden wenden: die zullen blijk geeven dat ik op alle manieren heb tragten te beletten, dat dit treurig schouwspel geen aenvang zonde neemen.* **BRIEF** aen *Paulus Bombasius*, den **xxiii.** September. **M. D. xxi.**

Daer kunt gy hooren uit wat oorsprong het onweer van die tijden gereezen was: naemlijk uit de bedorven zeden, uit den dommen

men handel, en de laetdunkendheit van sommigen, die anderen een voorbeeld van deugd en wijsheit, en zonderling van ootmoedigheid behoorden te geeven. De zoodaenigen vermaende, en bestrafte *Erasmus*: dog in dier voege, dat hy het wanbedrijf van dezen en genen wedersprekende, of in 't algemeen het misbruik berispende, geen Order of Gezelschap hoonde: en dat hy de quaeden doorhaelde, zonder d'eere of d'agtinge der goeden te beledigen. **NOIT heb ik**, schrijft hy aen de Godgeleerden van Leuven, *eenige Order gehaet of beleedigd.*

Egter konde hy 't zoo wel niet macken, of hy haelde zig een groote bende van bestrijders op den hals, die hem zoo vinnig aenrandden, en met veelerleide betigtingen besprongen, dat het scheen, gelijk hy ergens klaegt, als of **HET vergiftig schenden en schelden onder de zonden niet meer gerekend wierd.** Zy vielen hem op 't lijf met Schriften, die by geleerde en bedaerde luiden veragt wierden: zy beknibbelden ook zijne beste Stukken. **Zy bestrijden**, zeit hy, *een Werk, dat ik op het goedvinden van den Paus van Romem begonnen, en met des zelfs goedkeuringe voltrokken heb: waer over my zoo veele Bischoppen, zoo veele Godgeleerden bedanken.* En elders: *Behalven andere geleerde luiden, hebben my geschreven de Kardinael Matthaus van Sitten, en de Kar-*

dinael van Ments, nevens andere mannen met groote meenigte, die my bedanken, en alle gunst en hulpe toezeggen, om dat ik in de zaek van de Kerke zoodaenig een gemoedt draeg, als zy zelf begeerden. Welk gemoedt, zoo hy nog op een andere plaetse zeer nadrukkelijk be-
 tuigt, aldus gesteld was, dat hy AL zijn ver-
 stand, en welspreekendheit, zoo veel of weinig
 als hy had, ter eere van CHRISTUS, ten
 dienst der Katholijke Kerke, en tot heilige be-
 tragtingen wenschte aen te leggen.

'T moegt niet helpen. Al droeg hy zig zoo vroom, dat hy van de wijsste en braefste man-
 nen geagt, gemind, geroemd wierd: jae dat hy als de roem van ons en zijn vaderland:
BATAVIÆ SUÆ DECUS: als een stutmuer van Duitschland tegen het indringend Luitherd-
 om, en als het vermaek en genoegen van schier alle volkeren gehouden wierd: zoo vie-
 len sommige luiden, die zig lieten voorstaen dat zy geweldig yverden, en de Kerke als met hunne schouderen onderschraegden, zoo hard-
 nekkig, klaegt hy, zoo onvertoogen tegen hem uit, dat 't en ware hy een gemoedt zoo stand-
 vastig en onverbrooken als een diamant gehad had, hy ook alleenlijk door hunne haetige bejee-
 geningen tot Luithers aenhang had kunnen over-
 gestooten worden. Dog Erasmus bleef vol-
 ttandig: en terwijl hy van zijne eigen Geloofs-
 verwanten van agteren bevogten wierd, liet hy

hy niet naer van voore tegen d'Onkatholijken even kloek en onvermoeyd te strijden, houdende zig altijd vast by dezen regel: Ik geloof het gene de Katholijke Kerk gelooft.

Die taekundig is, leeze hier breeder van in het hooggemelde Boek, in 't Franck beschreven, en voor 't meerendeel getrokken uit *Erasmus* Brieven. Een ding moet ik hier aentekenen, om ook den geleerden eenig vermaek te geeven. 'T is getrokken uit een Brief van *Erasmus*, aen den vermaerden Raedsheer *Viglius van Swiechem*, toen nog jongeling, geschréven den viii. November in het jaer M. D. xxxiii. dat is omtrent de laetste jaeren van *Erasmus*, terwijl hy te *Fryburg* zijn verblijf had. In dezen Brief, die nog noit in 't licht gegeeven is, vermaect *Erasmus* dien braeven jongeling met zorgvuldigheid, hoe hy zig in het reizen, of geducende zijn verblijf in Duitichland, voor de aldaer sweevende Sekten te wagten had.

Ik ben blijde, zeyt hy, dat gy eenigen tijdt hier omtrent uw verblijf zult hebben. Dit heb ik u, om de goede geneegendheit die ik voor u draeg, alleenlijk te vermaenen en te bidden, dat gy u dog heelendal afhoudt van de besmettingen der Sekten, en dat volk gansch geen voet geeft om by geleegendheit te kunnen zeggen, dat Viglius van Swiechem van hunne bende is. Of schoon gy hier of daer in hunne leerstukken mogt

toe-

toestemmen, laet het niet blijken. Ik wil nogthans niet dat gy tegen hen twistredent. 'T is voor een Regtsgeleerden genoeg dat gy ze sneedig afwijst, even gelijk een zeker mensch, die op zijn sterven lag, den Duivel afwees. De Duivel wierp hem voor, wat hy geloofde? Hy antwoordde: 'T gene de Kerk geloofst. Waer op hy vroeg: Wat geloofst de Kerk? 'T gene ik geloof. Wat geloofst gy? 'T gene de Kerk geloofst. Ik hoop dat deze vermaening u niet noodig is. Edog mogt ik u mondeling spreken, ik zonde u wel doen vatten dat ik dit niet te vergeefs vermaene.

In den zelve Brief toont hy zijn misnoegen tegen een gast met naeme *Gryneus*, die zig bemoeide met de leeringen van *Swingel* voor te staen: EN niet ontzag meermaels aen *Thomas Morus* daer over te schrijven, by wien hy zig zocht aengenaem te maeken, als ook by *K. Tonstal* Bisfchop van Londen: van welke mannen egter *Erasmus* aldaer getuigt: IK weet dat het waer is, dat *Morus* en *Tonstal* geen slang meer haeten, dan die Sektgezinden. Waer op hy wijders dien gemelden leerling afmaekt als onbeschaemd en onbescheiden.

Dat hy *Viglius* vermaent, indien hy mogelijk in het een of 't ander gevoelen der nieuwe Leeraers van dien tijdt mogt vallen, zulks niet te laeten blijken: dit moet niet verkeerdelijk

delijk opgenoomen worden. *Erasmus*, nu een oud en ervaeren man, was bezorgd voor de glibberige jonkheit, weetende hoe ligt de-zelve verleidt en bedroogen word, zijnde door haer aengebooren ongestaedigheid tot nieuwe dingen geneegen, en haelt verrukt door het gene haer als wonder en bevallig voorkoomt: daer zy nog het oordeel niet vast en wel gezet heeft, om tusfchen schijn en waerheit bondig t'onderscheiden. Hy zeit dan: Of het al gebeurde, dat gy beval mogt neemen in eenig leergevoelen, van de stukken die zy voordragen: wees op uwe hoede, *laet het niet blijken*: die voorbaerigheid zoude u en anderen naerdeelig zijn. Zy zouden'er hun voordeel mede doen, en terstond gaen uitstrooyen dat gy het ook met hen hield. Swijg dan, laet'er niets van blijken: ondertusfchen zal uw verstand en oordeel rijp worden, en dus zult gy daernaer beter zien wat van de zaak is. Houd u aen de Kerke.

'T is ons niet onbekend, dat'er nu en dan ook luiden van agtinge, en anders door hunne deugd en geleerdheit eerwaerdige mannen, gevonden zijn, die *Erasmus* wedersprooken, of niet te gunstig van hem geoordeeld hebben. Edog indien zy hem slegs wederleidt hebben, daer hy als een mensch gemist heeft, zoo zijn zy dus verre te prijzen: mits dat alles met bedaerd en bescheiden oordeel verrigt zy, en

zon-

zonder uit die mislagen, daer dog geen mensch vry van is, een ongunstig of redenloos besluit tegen den persoon, tegen zijn gemoedt, inborst of meininge te trekken. Want niet alleen geleerde, maer ook godvrugtige mannen, hebben zig te wagten voor het gene Sint Augustijn ons in den cxxxvii. Brief te binnen brengt, als hy zeit: *WIEN de Duivel niet en kan inflokken, door hem te verleiden tot booze daeden: dien poogt hy daer toe te brengen, dat hy door quaedaerdige agterdocht en argwaan van zijnen broeder zoude oordeelen, en aldus in zijnen strik verward zijnde, zoude verflonden worden.* Voor dien strik moet elk op zijne hoede zijn.

De geest van Adams kinderen zet ons aen, om door eens anders vernéderinge onze eigen dingen te doen gelden. De godvrugtigheit verbéiert dit gebrek wel ten deele, maer zy trekt den wortel niet t'eenemael uit. Men voelt in zig een yver ten dienst der Kerke: men word van anderen bequaem geagt, om met zijne penne de goede zaake voor te staen: men agt het daer toe goed, of mischien noodig, een Schrijver die van veelen gelaekt en mispreezen word, ook te berispen of te hékelen, hoewel men moogelijk zelf de zaak niet grondig genoeg onderzocht heeft, denkende dat men wijselijk mag voordgaen op het gene andere mannen, die men hoogagt, voor ons
daer

daer van gezeidt, of geschréven hebben. Of heeft men zelf onderzoek aangewend, 't is maer ten halve, niet ten volle, niet genoegsaem om bondig oordeel te strijken: de rest vervult ons d'yver om de mislagen, de doolingen, zoo wy meinen, te bestrijden en uit te roeyen.

Aldus kan 't wel gebeuren, dat ook anders wijze en vroomme luiden, zig vergisfen en 't spoor verliezen, in 't oordeelen over eens anders leerstukken, geest en zeden: en dit zoo veel te ligter, hoe de perfoon, van wien wy vonnissen, door tusschenscheidinge van tijd of plaetse, verder van ons af is. Immers hoe dit zy of niet, 't is altoos het veiligste dat wy traeg zijn in het oordeelen tot eens anders veragtinge, en dat wy ons niet ligt verlaeten op het oordeelen, zeggen of schrijven van anderen, in zaeken daer de menschen in kunnen misfen en bedroogen worden, en vervolgens ook buiten hunne meininge ons bedriegen.

Niet dat wy moeten beteesd zijn het quaedt, gelijk het is, quaedt te noemen, en alles zinnen regten naem te geeven: maer dat wy 't zonder blijk en vast bewijs niemand moogen aenvrijven. Niet ook dat wy terstond elkeen roemen en hoogagten moeten, of schoon wy geen reden hebben om hem te berispen en te smaeden. Men kan zoo wel misdoen door iemand te prijzen, die niet prijzens waerdig

is: als door hem te misagten, die het niet verdiend heeft: hoewel men egter in dit laatste meer gevaer loopt, en de menschelijke quaedaerdigheid hier toe kragtiger geneigd is.

De liefde beveelt ons geen quaedt te denken, goed vermoeden en gunstig gevoelen te hebben van eenyder. Dit eischen ook de burgerlijke regten. *Elk word gehouden goed te zijn, tot dat het bewezen worde dat hy quaedt is.* Evenwel eischt ook de reden, dat wy zonder weldringend bewijs geen vonnis vellen, nog ten goede, nog ten quaede. Anders stellen wy ons in prikkel van dwaclinge, die altoos quaed is. Dan 't is doorgaens veel beter te dwaelen in een al te goed, als in een quaed oordeel van den evenaesten. Ook word 'er minder verstand en deugd vereischt, om eens anders gebréken te berispen, dan om zijne eigen te verbéteren. Dog laet ons naer deze uitweidinge 't opgenoomen werk voltrekken:

De vermaerde Bisshop van *Meaux* Jakob B. *Bossuet*, wiens gezag wy tegen dat der huijdenaegliche bekeurders van *Erasmus* opweegen, en ons hier tot een borstweeringe stellen, spreekt van dezen Leeraer, in het II. Boek van de *Veranderingen der Protestanten* in 't stuk van leere N. VI. met een wijze gemaetigheid, in dezzer voege: *Alhoewel ERASMÚS de gemeinschap der Kerke noit verlaeten heeft,*

Zoo heeft hy dog altoos in die geschillen van Godsdienst zig op een zonderlinge wijze aldus gedraegen , dat de Protestanten hem wel willen gelooven in de dingen , die hy bygewoond en betuigd heeft. Hoort gy wel? Erasmus was een opregt man , vroom en onzijdig in zijn oordeel , dog vastgehegt aen d'eenigheid der Katholijke Kerke.

N. xvi. laet die Bisshop zig breeder aldus hooren: ERASMUS was door gansch Europa geagt en vermaerd , hoewel hy overal veele bestrijders had. Luither had in den aenvang van dat onweer alle pooginge aengewend , om hem op zijne zijde te trekken , schrijvende aen Erasmus met veel eerbetuiginge , jae niet zonder pluimstrijkerije. Dees was hem in 't begin wel gunstig , zoo nothans dat hy zig van de gemeenschap der Kerke niet liet afstrekken. Dog als hy nu zag dat de Scheuring openlijk uitbarstte , stelde hy zig ook openlijk en geheel daer tegen , en schreef tegen Luither , hoewel met groote gemaetigheid. Maer Luither korts naer dat hy getrouwd was , door dat voorbeeld van zagtzinnigheid niet beter geworden zijnde , gaf een bits en vinnig antwoord uit. Zoo dat Erasmus zig beklaegde dat hy met zoo een onbeschoft Dier te doen had. xviii. Boek xi. xxii. Brief. En dat zelf Luithers leerling Philip Melankton , de woede zijns meesters beweende. iv. Boek xxviii. Brief.

Want *Melankton*, hoewel in de Scheuringe ingewikkeld, was zagt van inborst, en geneigd tot vrede. *MELANCTON le plus paisible de tous les hommes par son naturel*: zeit de hooggenoemde Bisschop N. XIX. *Luither* daerentégen was ongetemd, beide van stijl en taele: gelijk hy elders aenmerkt. *LUITHER*, zeit hy, *ging de genen die zig tegen zijne leerre kantten, op zijn Profects te keer. Naer dat hy ze vermaend had zig daer aen t'onderwerpen, dreigde hy eindlijk tegen hen te zullen bidden.* In een Brief aen Georg Hertog van Saxen. Hy maeke zig twee Antichristen, *den Paus, en den Turk.* Wat het Pausdom belangde, daer was 't mede gedaen: en hy gaf het nauwlijks twee jaeren levens meer. *Altijd had hy in den mond, den Duivel, en den Paus.* Zoo beeld hem die Schrijver af, in 't I. Boek van de VERANDERINGEN N. XIII. XXX.

Tegen zulken kamper had *Erasmus* te vegten. Hy greep hem aen met bedaerdheit, dog egter dier maete, dat *Luither* wel haest voelde, dat hy een man voor had, die niet loom nog ongetand was. Dog *Erasmus* vond meer behaegen in de lieflijke beemden der heilige Schriften te doorwandelen, en in den aengenamen omgang met d'eerwaardige Oudvaders, dan in het wisselen van twistschriften met d'Onkatholijken. Hy agtte die betragtingen, daer hy

hy in geoëffend , en aen gewend was , voor hem van meerdere vrugt en ruste : en hield het daer voor , dat de wonden der Kerke door betere geneesmiddelen , die hy ook al aanwees , moesten geheeld worden. Immers meinde hy dat de twistingen der Schoole buiten zijn be-roep waren.

Midlerwijl liet hy niet af de Kerke in Duitschland door zijne leere en vermaeningen , en nog kragtiger door zijn voorbeeld en gezag t'ondersteunen. Hy mijdde den aenhang van *Luither* , van *Swingel* , en van alle d'anderen , die de gemeenschap der Kerke verlieten. *Kalvijn* was toen nog niet opgerézen. Hy verscoeyde alle oproer en scheuringe , ook alle leergevoelens die 't geloove der Katholijke Kerke schenden. Hy versterkte zig zelve , en zijne vrienden , door het woord Gods , en door de leeré der Ouden , om in d'eenigheit van het huis Gods te volharden , om zig in d'Arke tegen den inbreuk , en d'overstrominge der onstuimige buyen , van die gevaerlijke tijden te beveiligen. Hy zocht het beste , bestrafte de gebréken , verdroeg de quaeden , zugtte en verheugde zig met de goeden , en verwagtte dus de hulpe van boven.

Want *ERASMUS* was door aerd en oeffeninge tot de stille rust geneegen. Tot de stille rust , zeg ik , niet tot leedigheid. Zijn arbeid was groot , en gestaedig : gelijk de stukken

uitwijzen. 'T is niet zonder verwonderinge te bemerken, wat een meenigte van deftige Boeken, behalven zijne eigen Werken, door hem in't ligt gebragt zijn, te lang om hier op te tellen. Om door deze letteroeffeninge onbelemmerd de Kerke dienft te doen, zocht hy een vrye en onverflacfte eenzaamheit: en wees alle aanbiedingen, hoe gunftig zy ook fcheenen te zijn, van de hand, die hem in deze betragtinge konden hinderen. Staet en geldzugt had hy verbannen, met weinig genoegd, en met het noodige te vrede. Hy was beleefd en gevoegfaem, maer vermijdde 't onnoodig gezelschap, weetende dat de vrienden, zoo als de fpreuk zegt, dieven van den tijdt zijn. *Amici fures temporis*. Aen zijne tafel had hy veeltijds eenige jongelingen, die goed van zeden, en tot de letterkunde geneegen waren, en die hem buiten tijds geen belemmeringe gaven.

In zijne Schriften ziet men overal, dat d'eenvoudigheit, d'opregtigheit, d'ongeveinfde openhertigheit, het eigen merk van zijnen aerd was. Hy kon alles leeren, behalven de Vleykunt: daer had hy geen bequaemheit toe. Aen groot en klein de waerheit te zeggen, dat was zijn lult, en zijne neiging: egter met befcheidenheit. Hy had geen hoog gevoelen van zijn verftand en gaeven, hoe uitmuntend die ook blonken voor d'oogen van al de wereld: nog hy was niet uit om zijnen eigen lof door behen.

behendige omwegen overal te laeten invloeden. Egter voelde hy wel dat hy meer bequaemheit had , dan een deel der genen die met grooter drift als wijsheit tegen hem opstonden. Verre was van hem de laetdunkende spreuk, **CONCEDO NULLI**, *Ik wijk voor niemand*: die een Onkatholijk Schrijver in *Erasmus* geboortestadt hem , nu x. jaeren geleeden , door loutere onkunde , als wat fraeys wilde toefschrijven. Van welke onteeringe wy hem ter zelve tijde , in een Latijnsche verdeddinge , gezuiverd hebben : gelijk hy zelf al in zijn leven gedaen had.

Hy voerde een geduerigen oorlog met d' onweetendheit , en met de wanzedes van zijnen tijdt : en diende door zijne Werken het gemeene best edelmoedig. Ook vond hy zig hier in ten dienst edelmoedige mannen , de *Frobens* te Bascl , en meer anderen : die de Drukkunst niet slegs uit baet en winzugt , maer tot opfieringe der weetenschappen , en voor 't gemeene welwezen behandelden. Want alhoewel toen de Drukkery in haer eerste opkoomste , en nog nauwlijks uit de wiege was , en dat zy naderhand in nettigheit , bezonder in ons Nederland , daer men zeit dat zy eerstelijk geteeld is , zeer heeft toegenoomen : zoo ziet men dog in de gedrukte boeken van die tijden een oude en onbekrompen deftigheit : daer by een nauwkeurige zorge om de-

zelve zonder drukfeilen aen den dag te brengen: waer in by sommigen nu somtijds jammerlijk, om niet te zeggen schandelijk, gehandeld word. Was de *Zedenkeur* der oude Romeinen, waer van *Dio* in 't LII. en *Markus Tullius* in zijne boeken van 't *Gemeenebest*, en elders spreekt: dog die thans by ons in onbruik, jae gansch onbekend is: nog in wezen, de Keurders zouden daer in goede stoffe vinden om hun ampt te doen gelden.

ERASMUS vond ook mannen, welker goedgunstigheid den arbeid zijner geduerige betragtinge deftig ondersteunde, niet met gemaeckte beleefdheden, loftuitingen en woorden zonder vrugten: maer met daedt en hulpmiddelen, die bequaem waren om hem rust te bezorgen, van bekommeringe t'ontlasten, en tot heilzame onderneemingen aen te moedigen. Onder deze weldoenders roemt hy zonderling * *WILHEM W.* Aertsbischop van *Kantelberg*. *Die groote Kerkvoogd*, zeit hy, *wierd mijn begunstiger, als ik nu haest den onderdom van veertig jaeren bereikte. Door wiens milddaedigheid ik egter opgewekt, in de betragtinge der geleerdheit een nieuwe jeugd en herbloeyende kragt aennam. En 't gene nog de natuer, nog mijn geboorteland gegeven had, dat gaf my zijne goedgunstigheid. Zoo is 't geteegen met de menschelijke verstanden, en met de*

* Op 1. Thes. 11, en elders.

de betragtinge der weetenschappen : zy moeten een begunstiger, een aenleider hebben, die den tijdt en leedigheid daer toe verzorge ; die ons opwakkere ; en ons bescherme tegen de knaegende afgunst, welke den roem der geleerdheit, even als de schaduwte het lighaem, agter naervolgt : en eindlijk op wiens oordeel zy hunne krachten moogen afmeetten, aen wien zy de vrugt van hunnen arbeit kunnen opdragen. Net gelijk die Digter zeide :

Daer Mæcenaten zijn die wijsheit queeken,

*Daer zal geen puik van Digtters oit onbreeken.**

ERASMUS had'er meer kunnen hebben, had hy de huik willen naer den wind hangen, en sommiger jeukte wat willen krauwen. Want de waenzugt is dankbaer, als zy maer gevleyd word. Dog hy streelde niemand, om zig uit eens anders beurs te vergulden, of rijk te maeken. Somtijds had hy liever ongemak te lijdén, om opspraak te weeren : dan zijn eigen gemak en rust met eens anders argernisse te zoeken. ZOO voel men, schrijft hy uit Fryburg, den xxxi. January. M. D. xxx. aen K. Tonstal Bisfchop van Londen, uit de beginselen

B 4

len

* Martiael. *Sint Mæcenates, non deerunt Flacce Mærones. Vergiliumque tibi vel tua rura dabunt.*

MOECENAS was een man, onder d'oude Romeinen vermaerd door zijne gunst en milddaedigheid tot geleerde luiden : waerom alsnog de genen die dezelve edelmoedigheid oeffenen, thans zeldzame mannen, Mæcenaten genaemd worden.

len kan gissen, zal het werk hier, naer langen woordenstrijdt door mond en penne, eerlang met hellebaerden en musketten verrigt worden. 'T en ware dat ik meer bezorgd was voor de behoudenisfe mijner ziele, dan voor mijn lijf en goet, zoo had ik liever te zijn in de legerplaetsfe, daer ik uit gevlugt ben. Hy spreekt van de stadt *Basel*, welke hy ter oorzáke van den opstand tegen den Katholijken godsdienst, die aldaer begon aenftoot te lijden, verlacten had, om zig onder 't gebiedt van een Oostenrijkschen Vorst te begeeven. *Edog*, voegt hy'er by, verre zy van my, dat ik om zoo weinig levens als my, die nu een oud man ben, en daer by de steen, dat is, de gewisfe doot in mijn lighaem voede, nog mag overig zijn, d'eenigheit der Kerke verlaeten zoude.

Deftige reden, en wel op te weegen, zoo voor hen die *Erasmus* kennen, als die hem niet en kennen, voor d'enen om hem te leeren agten, voor d'anderen om zig in d'agtinge, die zy voor hem hadden, te verheugen. Meer bezorgd voor de behoudenisfe zijner ziele, dan voor zijn lijf en goet, zoo wilt hy geensins, om zoo weinig levens als hem mogt overig zijn, d'eenigheit der Kerke verlaeten. Regt op het voorbeeld van den ouden **E L E A - Z A R**, die vastbesloot niet ongeoorlofsd te doen, * om een weinig tijds van dit vergankelijk leven. II. Machab. VI.

Wel is waer , dat hy vier of vijf jaeren daernaer wederom na *Basel* keerde , dog op een tijdt als 't geweld van het onweer wat gestild was , en dat'er nu nog voor hem , nog ook voor zijne huisgenooten , van dien kant geen gevaer was. *GELOOF my* , zeit hy in een Brief , den xvii. May. M. D. xxxvi. aen den Schatmeester F. Bonvalot geschréven , *hier is van wegens de Sekten gansch geen gevaer. Niemand doet ons overlast met het minste woord. En ik zoude niemand in mijn huis begeeren, die met nieuwe leeringen besmet was.* Ook was hy daer flegs gelijk de schippers , die op anker leggende na 't gety wagten , zoo als hy elders zeit: en hy dagt nog , als 't Godt mogt believen hem kragten en gezondheid te geeven , te *Bezanson* in 't graefschap van Burgundien te gaen woonen. Dog hier is niet van gekoomen , zijnde hy korts daer aen te *Basel* overleeden.

Nog een woord hebben wy te zeggen , rakende de kuisheit van *ERASMUS*. Van wulpsheit en overdaedt was hy niet alleen zelf afkeerig , maer hy mogt ook betuigen , gelijk hy doet in een Brief aen den *Abt* van *S. Marienberg* , uit *Fryburg* xi. December, M. D. xxxiii. *DAT in zijn huisgezin zoodaenig een levenswijjs onderhouden wierd , dat'er geen leedige tijdt was om weelden of wellusten te zoeken , al ware 't ook dat iemand daer toe mogt geneegen*

zijn. Nu daer weelde en overdaedt uitgebarren is, daer woont de kuisheit. Dog om onwederspreekelijk te doen blijken, dat het geheele leven van ERASMUS van dien kant onberispelijk en onbespraekt was, hebben wy alleenlijk de naervolgende bemerkingen in agte te neemen.

ERASMUS beleefde een eeuwe, als de bedorvendheit der zeden groot was, ook in 't stuk der nu gemelde zonden. Hy bestrafte die misdáden by alle geleegendheit, openlijk en onbeschroomd. Dit mackte hem veele vyanden: gelijk dog altijd waer is, 't gene d'oude spreuk zeit: *DE vleyery baert gunst, de waerheit haet*. Hy haelde zig d'afgunst op den hals van de genen, dien hy poogde dienst te doen. Nu is 't bekend, dat'er geen scherpziender oogen zijn, dan d'oogen der Afgunst: die wraekgierig zijnde, met alle kragt en wanvyer tragt in te dringen, tot in de binnenste hoeken en ontoegankelijkste vertrekken, zelfs tot in 't gemoedt der genen daer zy 't op gemunt heeft: om daer ook de verhoolen gedagten en meeningen van eens anders herte uit te pluizen, en nog meer om zijne zeden en gedrag te bekeuren, te beknibbelen, en daer zy kan te schenden.

Dit zoo zijnde, mag men met regt besluiten, dat d'eerbaerheit van ERASMUS by yder een bekend, wel bevestigd, en tegen de tanden

den der Afgunſt veilig moet geſtaen hebben: dewijl, zoo veel wy dog bevinden, ook de genen die geduerig beezig waren, om in zijne Boeken te berispen, al waer zy meinden vat op te hebben, egter van dezen kant hem niet en hebben aengerand. Hoewel het wedervaaeren van den grooten *Athanaes*, en van anderen ons aenwijſt, dat ook de deugd der heilige en vroomſte mannen, niet altijd buiten aenſtoot, of buiten 't bereik van zulke laſtervlek verhéven was. Dit bewijs dunkt my bondig, zonder dat wy 't breeder behoeven te verklaren. Het dient tot breidelinge der gedagten, die iemand zoude willen opneemen uit eenige woorden of ſpreekwijzen, 't zy in de Samenſpráken, 't zy elders in *Erasmus* Schriften te vinden: die hy zelf naderhand niet goedkeurde: en die des te min betrekkelijk zijn op zijne zeden.

Want ERASMUS was zoo dwaes of laetdunkend niet, dat hy wilde ſtaende houden en verdedigen, al wat hy oit geſchréven of gedaen had. Hy wiſt al te wel dat hy een menſch was, aen menſchelijke ſwakheden en miſlagen onderhévig. Hy liet zig niet voorſtaen, dat hem het voorregt te lot gevallen was van nergens te ſtruikele: 't welk aen niemand ook der heiligſte Schrijvers vergund is, dan aen hen alleen, door welker hand de H. Geest ons zijn onfeilbaer woord heeft doen beſchrijven.

ven. Om kort te maeken, *Erasmus* bekende dat hy voornaemlijk in zijne jeugd wel iets geschreven had, 't welk hy wenschte anders of niet geschreven te hebben. Hy heeft zelf veele dingen in zijne Boeken verbeterd, en van andere aangewezen hoe die konden verbeterd worden: naer 't voorbeeld van *S. Augustijn* en andere groote Mannen. Maer hy ontkende oit of immer eenig dwaelgevoelen tegen 't geloof en de leere der Katholijke Kerke geleerd, of iets bedreeven te hebben, waer door hy den haet verdiennd had der genen, die hem zoo geweldig aenvielen en bekeurden. Hy beweerde dat vrede en waerheit, en d'cere van *JESUS Christus*, altoos zijn oogwit waren.

Onze meining in dit Geschrift is ook niet anders, dan *ERASMUS* te doen aenzien, gelijk hy was, voor een Katholijk, geleerd en agtbaer man: die de Katholijke Kerke volstandig aengekleefd, die voor dezelve gestreden, en haer groote diensten gedaen heeft. Hier zijn onze paelen, verder gaen wy niet. Dat hy zijne mislagen gehad heeft, is wel zeker: en verre zy van ons ook de minste daer van te willen verdedigen. Wy tragten met de Schriften van dien Schrijver te doen, gelijk met die van andere bequaeme Leeraers, naer den raedt van *PAULUS: Beproeft alles: en behoudt het gene goet is. 1. Thes. V. 21.*

'T is de pligt van een Christemensch, geen mis-

misdrijf of dwaalinge voor te staen , uit gunst tot de personen : maer ook , de misgreepen , voornaemelijk van groote mannen , niet ten argste te duiden : vooral geen argwaen op te vatten , of hunne meininge niet reukeloos te misduiden , indien zy yverende voor een goede zaake , ergens het spoor te buiten liepen. Ach of wy in 't bekeuren van eens anders dingen , altoos indagtig waren dat wy menschen zijn ! Die naer onzen raedt wilt luisteren , zal ERASMUS volgen daer hy 't goede voordraegt , mijden en verbéteren daer hy mislaect , en nimmer schelden. Tot een proeve zijner overeenstemminge met de Kerke , in 't leerstuk van de tegenwoordigheit van CHRISTUS in 't H. Sakrament , volgt alhier een zijner Zendbrieven uit het Latijn vertaald.

* * * * *
 * * * * *
 * * *
 * *
 *

Z E N D B R I E F

V A N

DESIDERIUS ERASMUS
ROTTERDAMMER,

Aen den Doorlugtigen Kerkvoogd

B A L T H A S A R ,
Bisfchop van Hildesheim.

O F,

Voorredén over ALGERUS.

D O O R L U G T I G E K E R K V O O G D. Ik weet wel dat het geen beleefdheit is, iemand die door zoo veele bézigheden omringd word, nog met onze aensprake lastig te vallen. Edog terwijl uwe Godvrugtigheit het gemeinebest van de Kerke zoo yverig behertigt, zal 't haer, denk ik, niet lastig zijn, over deze zaeke te worden aengesprooken, die tot d'eendragt en de waerdigheid der Kerke van zeer groot belang is. Want niets heeft zy verhevender, dan dat zy door het lighaem en het bloedt des Heere, ook naer de natuer en het wezen, een met CHRISTUS word, en eenigerwijze in Gods gedaente veranderd: en niets is'er tot een volmaekte en onverbreekelijke eendragt van meerdere kragt, dan

dan dat zy het zelve Lighaem eetende, en het zelve Bloedt drinkende, door den zelve Geest tot een lighaem, en aen CHRISTUS, haer lévend hoofd, lévende gehegt word.

En nogthans zien wy, dat door d'arglistigheid des Duivels, een zaak, die gegeven was om ons alle te vereenigen, zoo veele oneenigheden certijds gebaerd, en onlangs vernieuwd heeft: terwijl sommigen zeggen, dat 'er in 't H. Sakrament niet anders is, als de tékenen van het lighaem en bloedt des Heere: anderen bekennen dat CHRISTUS daer waerlijk tegenwoordig is, maer onder het zelfstandig wezen van broodt en wijn. Hier tegen waren'er welke zeiden, dat door de heiligwijdende woorden het zelfstandig wezen van broodt en wijn te niet gaet, en het lighaem en bloedt des Heere daer in plaetse koomt. Anderen stellen dat CHRISTUS broodt en wijn word, als of het niet genoeg was dat hy eens is vleesch geworden. Daer zijn'er ook geweest, die met regt den bynaem van Drekgezinden droegen. Griekenland heeft ons bygezet, die op het gebruik van Gedeesemd broodt dringen. Hier naer is de twist van het nuttigen onder twee gedaentèn opgerézen: in welke zaak egter het gezag der Pausen verschillig gehandeld heeft. Want *Gelasius* was van gevoelen, dat de genen die de Kommunie maer onder eene gedaente willen ontvangen hebben, van alle beide

beide moesten geweerd worden. * Men heeft 'er gevonden, die beweerden dat van een ondeugenden Priester niets verrigt, en dat van ondeugende menschen het waeragtig lighaem niet ontvangen wierd. En egter heeft dezer aller dwaeling ons dit nut aengebragt, dat de Kerk in de kennise van zoo groot een Geheim meer en meer onderwézen, en ook bevestigd is.

Dog aen niemand is zy meer verpligt dan aen *Berengarius*: jae niet aen *Berengarius*, maer aen de wijsheit van CHRISTUS, die d'ondeugd der menschen tot nut en welstand van zijne Bruidt doet gedijden. Hoe groote mannen heeft d'onbeschaemde dwaeling van *Berengarius* opgewekt, om hunne deftige pennen in 't werk te stellen? Onlangs is het boek van *Guimundus*, eerst Benediktijner Monik, naderhand Bisshop van Aversen, in het licht gekoomen. Nu komt ALGERUS aen den dag, die eerst een Schoolleeraer geweest, en daer naer Monik van de zelve instellinge geworden is. *Guimundus* is doordringender en vyeriger, en heeft meer vloedt van welsprekendheit: *Algerus* is gemaetigder en geestelijkzédiger. Beide zijn zy, zoo in de

Reden-

* Dit was om de Manicheën, die door een bezondere dwaeling den Drinkbeker weigerden te nuttigen, naemelijk om dat zy 't gebruik van wijn ongeoorlofd hielden. Anders agte *Gelasius* de Kommunie onder eene gedaente niet verbooden.

Redenkunst , als in d'andere deelen der wijsgeerige Weetenſchap , vry wel ervaeren , hoewel zonder zulks ten toon te draegen : beide in de heilige Schriften , en in die oude Lee-
raers , Cyprianus , Hilarius , Ambroſius , Fe-
ronymus , Auguſtinus , Baſilius , Chryſoſtomus ;
 welker Schriften nog veel van den Apoſtoli-
 ſchen geest vertoonen , naerſtig geoeffend en
 bedreeven. Beide hebben zy zoo veel wel-
 ſpreekendheit , als men behoorlijk van een
 Godgeleerden vereiſchen mag. Immers zult
 gy bevinden , dat de ſniedigheit van tacl , en
 de ſcherpzinnigheit in het redenkavelen , hen
 nergens onbreeken. Zy handelen met bondi-
 ge redenen , nog zy gaen het boek niet voor
 een goed deel opvullen met kijden en tieren ,
 gelijk ſommigen althans doen : nog behande-
 len de zaak met geen bedrieglijke twiſtrede-
 ningen.

Evenwel ſchijnt het , dat deze zoo braeve
 mannen voor de tijden van *Bonaventura , Tho-*
mas , Scotus , Albertus de Groot , en ook van
Petrus Lombardus gebloeyd hebben. Eenige
 der latere Schrijvers draegen wel meer van *A-*
riſtoteles weetenſchap ten toon , dog hunne
 bewoording is drooger , waer in zy hunnen
Ariſtoteles volgen : die nothans de zielto-
 gen , en het pronkgewaedt der redenvoeringe ,
 aldus heeft agtergelaten , dat hy een uitmuntende
 nettigheit van taele gebruikt heeft : 't welk zy

niet en konden naervolgen. Edog my dunkt dat het , ik weet niet hoe , betaemt dat'er in d'uitlegginge der Geloofs geheimenissen eenige deftigheit van taele te bemerken zy , en dat'er ook de beweegende kragt niet en onbreeke. Aldus geschiedt het eerst , dat de lezer niet alleen verstaet , het gene van een geleerd man geleerd word : maer ook bemint , het gene van een minnaer word aengebóden.

Wy hebben uit het Evangelie : *DIT is mijn lighaem , 't welk voor u luiden gegeven word.* Wy hebben uit Paulus : *IK heb van den Heere ontvangen , 't welk ik u ook overgeleeverd heb.* * *En: ZOO wie 't onwaerdelyk zal eeten of drinken , die zal schuldig zyn aen het lighaem en het bloedt des Heere.* Dit is ons een onwikkbare grondsteen. Nu sommige oude Leeraers der Kerke schijnen somtijds wat duisterlyk , somtijds verscheidenlyk , om niet te zeggen verschillijk , van dit Sakrament te spreken. Die duisterheit moet men toeschrijven of aen d'onuitspreekelijke verhooldheit van dit Geheim , of aen hunne omzigtigheit , die daer zy dikmaels spraken voor een meenigte , uit Jooden , Heidenen en Christenen by een vergáderd , het heilig den honden niet en wilden geeven. De verscheidenheit is hier uit ontstaen , dat altemets de Sakramenteele gedaenten zelf tékenen genoemd worden , altemets ook de nuttiging gezeid word

word een teken te zijn: en eindelijk het Lighaem zelf bywijken een teken van zig zelve, of van iet anders genaemd word. En om dat onder die tékenen het lighaem des Heere verborgen is, zoo word door een wijze van spreken, *κατὰ συνέκδοχὴν*, het gene aen de gedaenten eigen is, aen het Lighaem toegeschreven, als is, gebrooken en gebriezeld te worden.

Wijders om dat daer ingeheiligd, *geconsecreerd* word, het Lighaem, dat wel het zelve in wezen is, 't welk aen het kruisch hong, maer niet het zelve in hoedaenigheid, dewijl het nu verheerlijkt en geestelijk is: zoo dunkt het den genen die'er niet wel op letten, dat d'oude Leeraers zig zelve tegenstrijden, als zy somwijlen zeggen, dat het is het zelve, 'en niet het zelve Lighaem: hoewel hier waerlijk geen strijdigheid in geleegeen is. Eindelijk word'er somtijds het natuerlijk lighaem van **CHRISTUS** genoemd, 't welk hy uit de Maegd heeft aengenoomen: somtijds het geestelijk lighaem, 't welk de Kerk is: welke zaek den onoplettenden lezer aenleidinge gegeven heeft, om te denken dat zy verschillende dingen zeggen.

Terwijl wy dan een zoo helderklare getuigenisse van **CHRISTUS**, en van *Paulus* hebben: terwijl door deze * Mannen baerblij-

C 2 kelijk

* *Algerus en Guimundus.*

kelijk aengetoond is , dat d'oude Leeraers , welker gezag de Kerk niet zonder reden zoo hoog stelt , eendragtelijk gehouden hebben , dat in het H. Sakrament het waeragtig wezen van het lighaem en bloedt des Heere is : terwijl by dit alles kooft het eenpaerig gezag der Kerkvergáderingen , en zoo groot een overeenstemming van het Christen volk : zoo laet ons dan ook eendragtig zijn in een zoo hemelsch Geheim , en alhier onder een verborgendheit nuttigen het broodt en den drinkbeker des Heere , tot dat wy'er anders van zullen eeten en drinken in het rijke Gods. En ach of de genen , die *Berengarius* gevolgd zijn in zijne dwaeling , hem ook volgen in zijne bekeeringe , en dat ook hunne dwaeling een gelukkigen uitslag voor de Kerke mag hebben !

Daer worden omtrent dit Sakrament ontelbare vraegstukken verhandeld. Hoe de wezenlijke verandering , de *Transsubstantiatie* geschiedt? Hoe de byvalligheden bestaen zonder onderwerp? Hoe zy de koleur , den reuk , den smaak behouden , en ook de kragt om te verzaeden , om te vervroolijken , en te voeden : die het broodt en de wijn hadden , eer zy nog ingeheilgd , *geconsacreerd* waren ? Op wat stond of oogenblik het lighaem en 't bloedt des Heere daer beginnen te zijn ? Wanneer'er het wezen van het lighaem en bloedt ophouden

den te zijn? En of'er, als de gedaenten bedorven zijn, een ander wezen in de plaets koomt? Hoe het zelve lighaem op ontelbare plaetsen is? Hoe het lighaem van een volkoomen mensch onder zoo klein een stukje broods is? En veele andere meer: die met gemaetigheid behooren gehandeld te worden, onder *de genen die geoeffende zinnen hebben.*

Voor 't gemeine volk is 't genoeg, te gelooven dat'er naer de Heiligwijdinge, naer de *Confecratie*, het waeragtig lighaem en bloed des Heere is, 't welk niet en kan van een gescheiden, nog gehinderd worden, nog aen eenige mishandeling onderworpen is, wat ook aen de gedaenten wedervaeren mag. Want indien het lighaem des Heere in het slijk, of in een vuile plaetse geworpen, of in het lijf van een mensch koomende, daer van besmet wierd: zoo zoude het nergens meer van besmet worden, dan wanneer het genoomen word van een mensch, die met booze zonden bezoedeld is. De Christelijke godsdienstigheid vereischt wel, dat men de Sakramenteele gedaenten met alle eerbiedigheit handele: dog evenwel, gelijk Godt, die naer de natuere niet min is in de vuilste plaetsen, dan in den hemel, egter niet en kan gehinderd nog besmet worden: zoo ook niet het lighaem des Heere, 't welk nu verheerlijkt is.

Om kort te maeken: tegen alle twijffelin-

gen der menschelijke gedagten , zoo moeten wy ons eerst te binnen brengen Gods onbepaalde almoogendheit , voor dewelke geen ding onmogelijk , maer alles ligt is : en ten anderen , hoe zeer de gaeven van een verheerlijkt lighaem onze bevattinge te boven gaen , en voornaemelijk van het lighaem des Heere **JESUS**. Des is'er maer overig , dat wy het gene , waer van wy genoeg overtuigd zijn , waardiglijk waerneemen , en van het gene wy gelooven , ons geloove met de daedt doen blijken. Want wie kan naer waerde met woorden uitspreeken , hoe groote zuiverheit , hoe groote eerbiedigheit en diep ontzag , dit hoog aenbiddelijk Geheim vereischt ? En wie zal gelooven , dat zy opregtelijk dat geloove hebben , die terwijl dit Geheim verhandeld word , in de Kerke gaen wandelen en praeten , of het gene op sommige plaetsen de gewoonte is , op de voorplaets aen den ingang van de Kerke staen , en den tijdt daer met leedig en onnut geklap verslijten ? Van ouds was dit de plaets der Boetdoenders en der Doopelingen.

Sommigen , zoo haest de Geheimenissen nauwlijks verdoend zijn , loopen na de herberg , en laeten de Kerke leedig. Wat manier van doen is dat ? Als'er een belachelijke Fabel gespeeld word , zoo wagt gy tot dat'er gezeidt word , dat het uit is : en kunt gy in zoo een hemelsch Geheim niet wagen tot het einde ?

De Engelen en hemelsche Geesten staen rondom die Tafel met een aanbiddende gedaente: hy, wien het geheel hemelsch heyr met verheuginge wenſcht t'aenſchouwen, is daer tegenwoordig: en gy, even als of'er een ſpel vertoond wierd, of gy geeuwt en ſluimert, of gy praet en gabbert, of gy gaet zitten drinken.

Nu zie ik dat'er by veelen een gebruik is, 't welk men moogelijk niet zeggen moet met de godvrugtigheit te ſtrijden, om dat het uit een godvrugtige, hoewel menſchelijke geneegendheit ſchijnt voordgeſprooten: maer 't welk nogthans buiten d'oude gewoonte der Kerke, en met weinig gevoeglijkheit ingevoerd is. Terwijl het geheim der Heiligwijdinge, der *Confecratie* geſchiedt, zoo zingt het Koor een liedje voor de Maegd en Moeder, met een langen ſleep van een gebedt. Voegt het wel dat men de Moeder aenſpreeke, daer de Zoon zelf tegenwoordig is? Jae indien wy het oudt gebruik der Kerke onderhouden willen, op dien tijdt wierd'er gansch geen geluid in de Kerke gehoord: maer het volk ter aerde geboogen, bedankte met ſtilſwijgende bewegingen des herte Godt den Vader, die zijnen Zoone ter dootd geleverd heeft voor de zaligheit van 't menſchelijk geſlagte. Hier toe is het ook dat de Priester opwekt, als hy het volk aenſpreekende zeit: **SURSUM COR-**

DA, *Heft uwe herten omhoog* : GRATIAS AGAMUS DOMINO DEO NOSTRO, *Laet ons den Heere onzen Godt bedanken.* Want geen ding voegt meer by onuitspreekelijke Geheimenisen dan stilte : en d'overwonderlijke liefde van den Heere JESUS tot ons word op geen andere wijze waardiger geloofd en gedankt, dan door die deftig spreekende stilswijgendheit, wanneer 't gedruis der menschelijke stemmen swijgt, en terwijl het lighaem zig nederbuigt, de ziel opwaers gerigt zijnde, spreekt tot Godt alleen.

Dog op dat het volk dit Geheim naer waerde eerbiedig eere, hier toe is het leven der Priesters van geen klein gewigte. Oudtijds als de Kerk aldermeest bloeyde, wist men maer van eenen heiligen Dienst, welken alleen de Bischop verrigtte. De meenigte der Offeraers is eerst door godsdienstigheit, daernaer ook door baetzugt aengenoodigd. Eindelijk is de zaak daer toe gekoomen, dat'er veele d'Offerhande leeren verrigten met geen ander opzet, dan gelijk onder het gemeine volk elk een handwerk leert, d'een het schoenmakers, d'ander het metselaers, de derde het kleermakers ambagt. Den zoodanigen is de *Misse* niet anders dan een levensmiddel. Het is wel billijk, dat die het autae dient, van het autae leeve : edog alle schijn van winstzoekinge behoort van dit Geheim verre verbannen te zijn : en het

be-

betaemt de Bedienaers dezer aanbiddelijke bedieninge, niet flegs door gepaste bewegingen, door kleedingen, of door geluid van woorden: maer ook door de welgeschiktheid hunner zeden en leven, zig naer de waerdigheid huns ampts te voegen.

O hoe groote maetigheid behooren zy te oeffenen, hoe groote kuisheit, hoe groote reinigheit, hoe groote verſmaedinge der gemeine vermaeklijkheden, hoe groote liefde der goddelijke Schriften? Hoe onbetámelijk is 't, dat een Offeræer terſtond naer zoodanig een Geheim, het overig van den dag met ſlempingen, met onnutte praterijen, met kaerten of dobbelſteenen, met jaegen of leedige wandelingen doorbrengt: en dat hy niets, of weinig van zynen tijdt beſteedt, tot het lezen der heilige Schrifture, of tot beſchouwinge der hemelſche dingen? De Priesters moeten de verhévendheit van hun beroep wel kennen. Als zy aen het autær ſtaen, hebben zy d'Engelen tot dienáren: en egter ſommige, als zy daer vandaen koomen, ontzien zig niet als medemakkers te vervoegen by het geringſte ſchuim van menſchen, om nu niet iets ſcherper te zeggen. Laet dog, mag ik bidden, de genen die een ampt bedienen, 't welk de waerdigheid der Engelen te boven gaet, door hunne zeden aen de Keters geen voet geeven, om van een zoo onuitspreekelijk Geheim een on-

godsdienstig gevoelen op te vatten: maer laet zy hunnen dienst eerwaardig maeken, op dat de Heer hen ook vereere, zoo by de menschen, als by zynen hemelschen Vader.

Maer wat mag ik dog deze dingen melden? *Algerus* en *Grimmundus* zullen kragtiger hier toe opwekken, welke Schrijvers ik beken dat ik zelf met de grootste vrugt mijns gemoeds doorlezen hebbe. Ik heb zeker te voore aen de waerheit van het lighaem des Heere noit getwijffeld: en nogthans ben ik door dit leezen, ik weet niet hoe, in mijn gevoelen niet weinig bevestigd, en in eerbiedigheid aengewakkerd. Dezen arbeidt, zoodaenig als hy is, heb ik u, hoogwaardige Bisshop, willen opdrágen: op dat het ergens door mogt blijken, dat *Erasmus* uw gunsteling zynen vroomen Weldoender gedagtig is, en gy daer door ook van uwen kant mogt vermaend worden om mijner te gedenken. De Heer zégene uwe heilige betragtingen, tot zijne lof en eere, en tot aenwas der Christelijke godvrugtigheit. Gegeeven tot Fryburg in 't Brisgouw, den xv. Maert, in het jaer naer de geboorte van
CHRISTUS M. D. XXX.

* * *

* *

*

BRIEF.

B R I E F.

Paus Leo x. wenscht zijnen bemin-
den zoone, Erasmus den Rotter-
dammer, heil en zegen.

BEMINDE zoone, ik wensch u heil en den apostolischen Zegen. Wy zijn grootelijks verblijdt geweest door uwen brief, uit Londen aen ons geschréven: als die ons te gelijk uwe liefde, en het deftig gevoelen 't welk gy van ons hebt, quam boodschappen: welke zaeken ons beide zeer aengenaem waren. Die ook des te doorlugtiger scheenen, om dat ons die toejuiching niet van een gering, maer van een zeer geleerd man quam, wiens vroomheit ons zeer wel bekend is, en dien wy ook al voor onze verheffinge gekend hebben: en dat de volkoomen opregtigheit van den genen die ons schreef, als ook d'uitmuntende welspreekendheit haer bevallig maekte. Overzulks willen wy dat gy u verzékerd houdt, dat wat het een belangt, wy zullen macken uwe deugd en toegeneegdheit tot ons, by voorvallende geleegendheit, met zonderlinge gediensigheden onzer vaderlijke liefde t'omhelzen: en in het ander zullen trachten, dat onze poogingen met het voortreffelijk oordeel en gevoelen, 't welk gy van ons hebt, moogen overeenkoomen. Ach

Ach of die opperste Gever, niet alleen der goede daeden, maer ook der goede herten en verstanden, die ons zonder eenige uitsteckende verdiensten, maer door zijne enkele gunst en voorzienigheid, tot dezen hoogsten trap van zeer uitgebreide waardigheid heeft opgevoerd: gelijk het hem beliefd heeft dat wy die dingen zouden wenschen, die ten beste van het Christenrijk nut en dienstig zijn: ons ook alzoo den weg baende, die wy onverhinderd mogten loopen, om de waere godvrugtigheit en de deugd onder de menschen te herstellen! Daer zijn reeds wel eenige dingen door ons begonnen, waer van gy in uwen brief minnelijk gewag maekt: maer die'er nog overig zijn, hebben veel meer gewigt en swaerigheid in, waer toe de goddelijke hulp aldermeest van noode is: met welke hulpe wy zullen trachten te doen blijken, dat de genen die van ons, en van onzen aerd, goed gevoelen hebben, in hun oordeel niet bedroogen zijn. Dog dit zy den barmhertigen Godt bevoolen.

De boeken van den H. JERONYMUS, en van het NIEUWE TESTAMENT, door uwe zorg en arbeit toebereidt, zullen wy met een aengenaem verlangen te gemoedtzien. En uwe belofte, waer by gy toezegt dat gy ons de vrugten van alle uwe letterkundige be-
 tragtingen wilt aanbieden, zullen wy voor een
 overgrootte weldaect houden, en u des wegens
 dank-

dankbaer zijn. Wy beminnen ook onzen eerwaardigen broeder, den Aertsbisfchop van KANTELBERG, bijzonderlijk uit dien hoofde, dat hy door zijne gunft en byftand uwe deugd aenqueekt en ondersteunt, waer door hy van zijne eigen deugd en waardigheid een deftig blijk geeft. Wy wenschen zeer, zoo om onze gemeine zucht en liefde tot de letterkunde, als om de zonderlinge agtinge voor uwe deugd en geleerdheit, dat onze weldaedigheid uwen luitter en belang ergens in mag bevoorderen, gelijk onze geneegendheit tot u zulks vereifcht, en uwe deugd verdient. Gegeeven te Romem by S. Pieter, onder het Visfchers zegel, den x. July des jaers M. D. xv. in 't derde jaer onzes Pausdoms. JAKOB SADOLET.

B R I E F.

Paus Leo x. aen Hendrik VIII. Koning van Engeland.

ONS in CHRISTUS welbeminde Zoone, u zy heil en d'apostolische Zegen. Wy hebben zucht en yver voor geleerde mannen, en voor die geleerdheit, welke waerlijk is, en ook genaemd word de goede letterkunde: jae als een bezondere neiging van gemoedt, die ons niet alleenlijk van jongs af aengebooren, en

en t'huis door opvoedinge bevestigd, maer ook met der tijdt door eigen kennisse vermeerderd is. Zoo om dat wy nu meenigmael bevonden hebben, dat die mannen, welke de goede weetenschappen en geleerdheit betragten, gansch niet quaedaerdig, dog met een ongeschonden trouwe begaefd zijn. Als om dat wy weeten, dat uit die weetenschap, en uit de welspreekendheit van de leeraers der heilige Kerke, niet alleen hoognuttige hulpmiddelen, maer ook eere en luister, voor 't gemeine best van het Christendom zijn voorgesprooten.

Door deze redenen aengevoerd, zoo houden wy bezonder veel van onzen in CHRISTUS welbeminden zoone, ERASMUS den Rotterdammer, dien wy oordeelen te zijn onder d'eerste mannen van deze geleerdheit en weetenschap: en die ons al voorhenen, als wy nog in mindere bedieninge waren, door gemeinzáme onderhandelinge bekend was: maer naderhand veel meer door die gedenkstukken des verstands, welke hy in zijne Schriften heeft opgesteld, niet alleen bekend, maer ook ten hoogste goedgekeurd is. Hy heeft ons uit Engeland, daer hy althans zijn verblijf heeft, een brief geschreven geheel vol van beleefdheit, die ons ook des te aengénamer was, om dat hy inhoudt des zelfs getuigenisse van uwe Koninglijke deugd en grootmoedigheid: 't welk

ons,

ons, volgens d'overgroote geneegendheit, die wy uwe Majesteit toedragen, zoo lief is, dat 'er niets vermaekelijker kan vermeld worden.

Wy hebben goedgevonden hem by uwe Majesteit aen te prijzen: hoewel wy nu niets in 't bezonder voor hem begeeren, nog hy zelf dat van ons geeischt heeft: maer wy doen het uit ons zelve, om voor de genen dien wy van herte welgeneegen zijn, ook van anderen die 't vermoogen hebben, diergelijke geneegendheit en gunst te verzoeken. Het zal ons dan geweldig aengenaem zijn, indien hy ergens de gunst of goedertierenheit uwer Majesteit mogt begeeren, dat gy behalven de weldaedigheid die gy hem van zelfs zoud bewijzen, ook toont dat deze onze voorspraek een groot gewigt daer bygevoegd heeft. Dit zal ons zeer lief zijn, en uwe Majesteit, zoo wy agten, tot grooten lof strekken. Gegeeven te Romen by S. Pieter, onder het Vischers zegel, den x. July des jaers M. D. xv. in 't derde jaer onzes Pausdoms. JAKOB SADOLET.

B R I E F.

Paus Adriaen de Sefde.

BEMINDE zoone, ik wensch u heil en den apostolischen Zegen. Uwen brief dien gy ons met uwe hand geschréven hebt, als
ook

ook den genen die vooraen in het Boek van ARNOBIUS is, alwaer gy uwen arbeid aen ons opdraegt, hebben wy eens en andermael geleezen met groot genoegen: zoo om dat zy van u quamen, dien wy om uwe voortreffelijke geleerdheit altijd zeer veel geagt hebben; als om dat zy cen zonderlinge en godvrugtige geneegendheid tot ons, en tot onze godsdienstigheid, te kennen gaven. Wat ARNOBIUS belangt, hoewel het ons door hoogwigtige bezigheden nog niet en heeft moogen gebeuren hem te doorleezen: uit het gene wy egter alreede als ter loops daer van geproefd hebben, mitsgaders uit zijne agtbare oudheit, en uit de zacke die hy verhandelt, en eindelijk uit uwe aenprijzinge, houden wy ons verzekerd dat het niet anders zijn kan dan cen zeer goed Schrijver.

Wat aengaet dat gy schrijft, hoe gy in vreeze zijt dat door haet en oorblazingen van anderen gy by ons mogt verdagt zijn, als of gy van den Luitherschen aenhang waert, wy willen dat gy des aengaende geruht zijt. Want alhoewel, om de waerheit te zeggen, uwe naem op dit stuk, mischien van den eenen of den anderen, die u niet zeer geneegen waren, eenigfins by ons is aengedrągen: zoo zijn wy dog zoodaenig van aerd en inborst, daerenboven ook uit pligt van het ampt 't welk wy bedienen, dat wy onze ooren niet ligtelijk lee-

leenen aen het gene ons, tegen geleerde en met deugd begaefde mannen, averegts verhaeld word: als die wy zien dat zoo veel te meer voor de tanden der afgunft bloot staen, hoe wy weten dat zy met uitsteekender geleerdheit begaefd zijn.

Egter laeten wy niet naer, volgens de liefde die wy voor u hebben, en de zugt voor uw en goeden naem en waere glorie, u te vermaenen, dat gy die deftige penne, welke u door de genade Gods vergund is, tegen die nieuwe ketteryen te werke stelt: naerdien gy om veele rédenen met regt moogt denken, dat dit werk bijzonderlijk van Godt voor u bewaerd is. Want gy zijt voorzien met zoo groote kragt van verstand, met zoo veelerleide geleerdheit, en zoodaenige vaerdigheid in 't schrijven, als'er by onze geheugenisse zeer weinige anderen, om niet te zeggen geene, gevonden worden. Daerenboven hebt gy by die volkeren, daer dat quaedt zijnen oorsprong genoomen heeft, het hoogste gezag en aenzien. Welke gaeven gy immers gebruiken moet tot bescherminge van zijne eere, van zijne Kerke en Godsdienst, die ze u door zijne louteré milddaedigheid gegeven heeft. Dit wenschen wy dat by u ondernoomen worde voornaemelijk om deze reden, op dat gy de genen die u wegens de Luithersche zaake poogen verdagt te maeken, dus eindelijk den

mond moogt stoppen: en uwen arbeit, dien gy tot het verrijken der nette Letterkunde, en tot het ophelderen der heilige Boeken, langen tijd besteedt hebt, door deze onderneeminge moogt kroonen: welke zoo heilig is, dat'er niets Gode aengenámer, gewenschter by de waere Katholijken, of voor u en uw verstand, uwe geleerdheit en welspreekendheit, betaemelijker kan gevonden worden. Want gy moet niet verwagten, dat zig van uw leven eenige gelegendheit voor u zal opdoen, om grooteren dienst aen Godt, of meerdere weldaedt aen uwen landaerd, jae aen het geheele Christenrijk te kunnen bewijzen: dan dat gy volgens den yver en het voorbeeld van uwen *Feronymus*, *Augustinus* en andere heilige Vaders, deze zoo dwaeze en lompe als quaedaerdige ketteryen, door heldere redenen, en door 't gezag der heilige Schriftuere verslaet, wegdrijft en uitbogt: die dog door Maerten Luither wel niet uitgevonden, maer van d'oude Keters, welke de Katholijke Kerk en de heilige Vaders, zékerlijk door den Geest Gods gedreeven, dikmaels veroordeeld hebben, ontvangen zijn, en als uit den afgrond wederom opgegráven: waer door zoo veele zielen uwer broederen dagelijks ten val gebragt, en alles in verwarringe en oproer gesteld word.

Wel is waer, ERASME, dat gy voorhénen veele dingen met grooten arbeit en met
zeer

zeer goeden uitflag gefchréven hebt : die hoe-
 wel zy voor alle geleerden overgroote nuttig-
 heit toegebracht hebben : evenwel vergeleekén
 by dit werk , waer toe wy u aenporren , en
 't welk al de wereld van u verwacht , niet zoo
 noodig zijn : dewijl die dingen flegs dienen
 voor de geleerden , maer dit werk onder Gods
 zegen tot de gemeine rust en vrede van alle
 Chriftemenfchen , 't welk in deze wereld fchier
 het eenig oogwit der Evangélifche leere is ,
 zal ftrekken. Dit zoo zijnde , zoo moet gy ,
 mijn zoon E R A S M E , die van kinds beenen
 af tot deze jaeren toe , als langs alle trappen ,
 de weetenfchappen , zoo veele gy'er beoeffen-
 de , altoos met uwe bedenkingen en fchriften
 bevoorderd hebt : in deze zaeke , die uw be-
 roep en uwe jaeren voegt en eigen is , niet
 langer ftilftaen : terwijl de zelve kloekheit om
 te fchrijven in u nog ftand heeft , uw oordeel
 veel vaster is , en de geleerdheit , gelijk men
 denken kan , nog rijkelijker in u heeft toege-
 nómen , als zy weleer geweest is. Nog gy
 kunt dit werk met reden niet afwijzen , door
 misfchien uit ootmoedigheid te zeggen dat gy
 daer toe onbequaem zijt. Want behalven dat
 elkeen wel beter weet , en dat het ook in der
 daedt anders is : zoo zal Godt , wien gy in
 deze zaeke dienft zult doen , u daer in te hul-
 pe koomen : als ook de regtvaerdige zaek van
 't geloove zelf , 't welk tegen 't geweld en de

listen der Ketteren altoos eindelijk de verwinnige behaeld heeft, en ze buiten twijffel nu ook behaelen zal: al schoon de Heer door een zeer regtvaerdig oordeel, om de hooggaende boosdaden der menschen, vooral der Geestelijken, het Schipken zijner Kerke tusschen deze baeren wat laet slingeren.

Zouden wy denken dat de zelve Godt zijne bruidt de KERKE, die by zig door zijn dierbaer bloedt verkreegen heeft, en met dewelke hy beloofd heeft te zullen zijn tot de voleindinge des werelds, nu verlaeten zal: en niet veel eer hen zal beschaemd maeken, die zig niet en ontzien hun hoovaerdig verstand tegen de wetenschap Gods, en tegen de Katholijke waerheit te verheffen? Welker oordeel al van overlang niet stilstaet, en welker verderf niet en slaept. IK heb, zeit de Profeet*, een godloozen gezien hoog opgevoerd, boven de Cederboomen van Libanon. En ik ging voorby, en zie hy was'er niet meer: ik zocht, en hy was nergens te vinden. 'T welk ongetwijffeld Luthier en den zijnen ook haest gebeuren zal, indien zy niet en bekeeren. Die gelijk zy zelf vleeschelijk zijn, en d'overheit veragten, zoo ook de rest aen hen zoeken gelijk te maeken. Zoud gy dan twijffelen uwe penne tegen hunne dwaesheit aen te leggen, die men nu ziet dat Godt van zijn aenschijn verworpen, en dui-

* Psalm xxxvi. 35. 36.

duidelijk tot een versmaedelijken zin overgegeven heeft : zoo dat zy spreken , leeren en bedrijven , dingen die niet en betaemen : waer door de geheele Kerk van CHRISTUS ontroerd , en ontelbare zielen nevens hen aen d'eeuwige verdoemenisse pligtig worden.

Stae op , stae op om de zaake Gods te helpen : en gebruik de voortreffelijke gaeven des verstands , die gy van hem ontvangen hebt , t'zijner eere , gelijk gy tot nog toe gedaen hebt. Denk dat het aen u gesteld is , met Gods hulpe , een groot deel der genen die door *Luither* verleidt zijn , weder op den regten weg te brengen : die nog niet gevallen zijn , te doen staende blijven : en die waggelen en aen 't vallen zijn , tegen den val verder te beschutten. 'T welk hoe aengenaem het aen Godt , en hoe lief aen de waere Katholijken zal weezen , kunt gy zelf ligt beseffen. Gy moet ook denken op die woorden van den heiligen Apostel JAKOB , die ons verzékert , dat zoo wie zijnen broeder , die van de waerheit afdwaelde , wederom bekeert , en een zondaer van zijnen doolweg doet wederkeeren : zijne ziele van de doodi verlost , en bedekt een meenigte van zonden. Immers hoe aengenaem een werk gy ons doen zult , is met geen woorden uit te drukken , indien gy te weege brengt , dat de genen die met deze ondeugende ketterye besmet zijn ,

liever van zelfs zig bekeeren , dan dat zy de straffende roede der Kerkelijke regels , en der Keizerlijke wetten zouden afwagten. Welke straffing hoe zeer zy tegen onze inborst strijdig is , zult gy zelf , denk ik , van dien tijdt af dat wy samen de vermaekelijke rust van d'oeffeninge der geleerdheit , en het stille leven nog te Leuven met elkanderen oeffenden , alderbest weeten.

Wijders zoo gy by deze zaek , die wy door een begeerte tot de zaligheid van de ons toebetrouwde schaepen , en tot de Christelijke rust en vrede zoo hertelijk op u verzoeken , nog een grooteren dienst wilt byvoegen : zoo maek dat gy , naer dat de winter zal over , en de Roomsche lutt , die sederd eenige maenden met de pest besmet is , zal gezuiverd zijn , ten eerste by ons koomt , maer gezond en welgenoegd. Want tot dit werk , 't welk gy naer uw vermoogen op zijn beste moet verrigten , zal u niet weinig helpen de meenigte van alderhande boeken die wy hier hebben , en de geduerige samenhandeling over deze zaeke , zoo met ons , als met veele andere godvrugtige en geleerde mannen. En wy van onzen kant zullen tragten te bezorgen , en wel met Gods hulpe serlang , dat het u niet berouwen zal deze reize , of dezen zoo heiligen arbeit te hebben aengenoomen. Waer van onze beminde zoon , meester Johan FABER , een
yverig

Yverig en welgeleerd man , die zeer veel van u houdt, en allenthalven met grooten lof en roem van u spreekt, u mondeling of schriftelijk nader berigten zal: wien gy moogt geloofve geeven, even als gy ons zelf doen zoud. Gegeeven te Romem by S. Pieter, onder het Vischers zegel. Den 1. December. M. D. xxii. in het eerste jaer van ons Pausdom.

B R I E F.

Paus Adriaen de Sefde.

BEMINDE ZOONE, ik wensch u heil en den apostolischen Zegen. Uwe brief, den xxii. December uit *Basel* aen ons geschreven, is ons voor eenige dagen behandigd, met het Werk van *ARNOBIUS* voor de tweede mael, zindelijk en kostelijk ingebonden, gelijk het door uwen arbeit verbeterd, en op onzen naem in 't ligt gegeeven is: om dat gy nog geen bescheidt gekreegen had, of het gene gy eerst gezonden had, ons wel ter hande gekoomen was. Over welke beide zaeken wy waerlijk van herte, en meer als men ligt denken kan, verblijdt waren in den Heere. Want het geschenk zelf is zoodaenig, dat zoo veel men uit uwen langen Brief, die voor het Bock staet, gelooven mag, en uit het weinige dat wy tot nog toe tuschen verscheiden bezighe-

den daer in hebben kunnen leezen , mag gisfen , het ook om zijne eigen waardigheid , te meer dan nog om dat het van u goedgekeurd en uitgegeven is , aen alle geleerde luiden grootelijks behaegen moet . En uwe brief geeft te kennen zoo groote opregtigheit uws gemoeds , zulke godsdienstigheit , yver Gods , godvrugtigheit , dienstwilligheit en eerbiedt tot ons , en tot dezen Stoel van den heiligen P E T R U S : dat zoo'er oit uit ongunstige aenklagten , daer uitmuntende mannen noit van pleegen vry te zijn , eenige argwaen wegens uwe ongeschonden trouwe in ons gemoedt had kunnen inkruipen : deze brief die t'eenemael zoude weggenómen hebben . Jae gy moogt volkoomelijk gelooven , dat de gunstige geneegendheit , met dewelke wy u , zoo om de gemeinschap van ons vaderland , letteroeffeninge en samenleven , als om de veelvuldige gaeven van uw verstand en inborst , die de Gever van alle goedt aen u verleend heeft , altijd zijn toegedaen geweest , door den zelve brief grootelijks vermeerderd is .

Dog het gene daer in ten hoogste aengenaem was , is dat gy ons uwen raedt belooft , om de beroerte en de verwarringe dezer tijden in dier voege , gelijk gy zegt , te moogen dempen , dat zy niet ligtelijk wederom uitspruiten . En wy vermaenen u in den Heere , en verzoeken met allen moogelijken ernst , en met

met een overvloedt van liefde , dat zoo veel de Heer u zal ingéven , gy bezorgd zyt om ons den weg en de wijze aen te toonen , waer door die afschúwelijke quael , terwijl zy nog geneeslijk is , midden uit ons volk mag weggenómen worden. Daer is geen ding onder de zonne 't welk wy met meer yver wenschen : en dit niet om ons gezag en magt , die in dit swaere onweer eenig gevaer schijnt te loopen , zoo veel dog ons in 't bezonder aengaet : als dewelke wy niet alleen geen van beide oit begeerd , maer ook als zy van zelfs wierden aengebóden , geweldig geschroomd hebben ; zoo dat wy ze openlijk , 't welk wy by Godt getuigen , zouden afgeslágén hebben , 't en ware wy gevreesd hadden Godt te vertoornen , en ons gemoedt te quetsen : maer om dat wy zoo veele duizenden van zielen , die door het bloedt van CHRISTUS verloft , en onze hardelijke zorge toebetrouwd zyn , en wel van onzen eigen landaerd , op hope van een Evangelische vryheit , maer waerlijk onder een Dui-velsche flaevernye , regelregt zien in 't verderf trekken. Nu hoe gy ons spoediger en met meerdere stilte zult openinge doen van den raedt dien gy te geeven hebt , hoe gy Gode meer dienst , en ons een aengenámer werk verrigten zult. Want spoedt is'er van noode om het algemeen , en stilte om uw bezonder gevaer , wiens behoudenisse wy als onze eigen wenschen.

En alhoewel wy gelooven dat onze brief al-
 lang aen u behandigd is , die op uwen voor-
 gaenden , waer by gy ons d'eerstemael het
 Werk van ARNOBIUS zond, tot antwoord
 diende, en daer wy u op het einde noodigden,
 om naer den winter, en als de Roomsche lugt
 van de tegenwoordige besmettinge der pette
 zoude gezuiverd zijn, tot ons te koomen: en
 dat wy uit dezen laetsten brief groote hope
 hebben opgevat, dat gy ons verlangen des
 aengaende zult opvolgen: zoo hebben wy eg-
 ter niet willen naerlâten, het zelve ook door
 dezen onzen brief nog hertelijker op u te ver-
 zoeken: 't en zy dat gy mischien geheel baer-
 blykelyk verzékerd waert, dat gy daer ter
 plaetse Gode meer dienst kunt doen, en zijne
 Kerke voordeeliger zijn, dan hier by ons.
 Want in zoo een geval zoude het tegen de re-
 den, en tegen onze meininge zijn, dat wy u
 uit een overvloedigeren oogt zouden roepen:
 dewyl wy met agterstellinge van alle besondere
 geneegendheden, d'eere Gods, en de stigtin-
 ge zijner Kerke betragten. Andersins zoo wees
 verzékerd, dat gy ons niets aengenâmer kunt
 bewijzen, dan dat gy by ons kooft, en ook
 spoedig kooft: zoo verre nochtans als het
 buiten uw ongemak geschieden kan. Als ook
 dat wy goede zorge zullen draegen, dat het u
 niet verdrieten zal die reize en arbeit aen-
 vaerd te hebben: gelijk wy in den voorigen
 brief

brief beloofden, en alhier wederom belooven. Wijders behoeft gy uwe koomfte om geene der voorgemelde redenen te vertraegen, alzo nu de winter ten einde loopt, en de besmettelijke ziekte dus verre verminderd is, dat zy in een zoo groote Stadt als van geen belang schijnt te weezen. De zaek van uwe stad neemen wy ter herte, zoo om des zelfs edelheit, en eerbiedigheit tot dezen Stoel; als om uwe voorsprake: en zal die zaek haest afgedaen met des zelfs Afgezant t'huis koomen. Gegeeven te Romen by S. Pieter, onder het Visfchers zegel. Den xxiii. January. M. D. xxiii. in het eerste jaer onzes Pausdoms.

B R I E F.

Paus PAULUS III. aen *Desiderius*
ERASMUS den Rotterdammer,
Leeraer der heilige Godge-
leerdheit.

BEMINDE zoone, ik wensch u heil en den apostolischen Zegen. Uwe brief, dien onze beminde zoon LUDOVICUS BERUS, Kanónik van Basel, aen ons besteld heeft, was ons zeer aengenaem. Want behalven dat hy ons konde vermaek geeven ook alleen om dat hy van u quam, wiens beroemden naem wy altijd bemind, en wiens geleerd-

leerdheit wy groot geagt hebben: zoo was hy ook met zoodaenig fieraedt van woorden, daer by met zulk een gewigt van zin en reden opgesteld, dat hy ons om zijne nette deftigheit nog aengenamer: dog ten uiterfte aengenaem wierd, om de godvrugtigheit die daer in uitblonk. Want alhoewel gy in het gelukwenschen uwe goedgunstigheid, in het prijzen uwe beleefdheit, in het vermaenen uwe voorzigtigheid getoond hebt: zoo hebben wy dog bovén dit alles beval genoomen in uwe godvrugtigheit, die gy óns zoo in het wenschen van de rust der heilige Kerke, als in het uitdrukken van de bereidwilligheid uws gemoeds, en van uwe vlijtige gedienschtigheit daer toe, hebt doen blijken. Want wy zijn niet onkundig, hoe zeer uwe uitsteekende geleerdheit, met gelijke welsprekendheit vereenigd, ons behulpzaam kan zijn om de nieuwe dwaelingen, in die gewesten, uit veeler gemoederen uit te roeyen. Weshalven dewijl wy reeds het zelve beslooten hadden te doen, 't welk gy daernaer godvrugtelijk vermaend hebt, dat wy in het midden en tuschen beide gaende, het heelendal zouden aanleggen, om het belang van 't heilig geloove te bevestigen, en de Kerke in rust te brengen: zoo zijn wy grootelijks verblijdt geweest over het oordeel en de liefde van zoo een man, dat gy alzulke dingen vermaende en aenraedde, dié tot onze pligt behooren, en

ons

ons tot eere en luister moogen strekken : en dat gy daer toe met eenen uwe vlijtige hulpe en gediensfigheit aanbodt. Waer voor wy u met meerder regt en geneegendheit zullen bedanken, dan voor de toejuichinge en lof die gy ons geeft, alhoewel wy u daer voor ook bedanken. Want die zaek wenschen wy nevens u, gelijk dat onze pligt is: dog dezen lof schrijven wy niet toe aen onze verdiensten, die niets zijn, maer geheel aen Gods enkele goedertierenheit, wiens weldaedigheit wy dankbaer, en wiens wille wy gehoorzaam zijn: ach of wy ook bequaem waren om den last te draegen! Want deze waerdigheit heeft wel doorgaens altijd veel last en zorge, dog in dezen tijdt brengt zy voornaemelijk veel moeylijkheit en arbeit mede: zoo dat of schoon zy om den dienst van Godt niet en moet geweigerd worden, zy egter om het verdriet en de verwarde moeylijkheden niet en was te wenschen. Wy zullen nogthans welgemoedt den arbeit opneemen, en 'er tegen aengaen, niet betrouwende op onze kragten, maer al onze hope stellende op den Heere: op dat hy eindelijk zig over zijn volk erbarmende, het Schipken van P E T R U S, 't welk wy bestieren, en dat nu zoo lange door de golven geslingerd, en van de winden geslaegen is, in de haven brenge, en de zee en 't onweer gebiede te bedaeren.

Waerom wy u , Zoone , des te meer vermaenen , dat gy , wiën Godt met zoo veel lofwaardige gaeven van verstand en geleerdheit versierd heeft , in dezen godvrugtigen arbeit , die u ten hoogste betaemt , ons ook wilt medehelpen : en met ons , zoo voor als in het **KONCILIE** , 't welk wy met Gods hulpe zekerlijk voorhebben te beroepen , het Katholijk geloove met mond en penne aenneemt te beschermen : en dat gy met dit laetste werk van godvrugtigheit , als met de beste daedt , uw godsdienstig leven , en zoo meenigvuldige Schriften besluitende , de betigters den mond stopt , en uwe lofspreekers opwekt. Waer voor gy , hoewel met de godlijke vergeldinge te vrede , ook bevinden zult dat wy onze dankbaerheit en erkentnisse zullen toonen. Maer deze dingen , en hoe wy tot u en tot uw belang zullen geneegen zijn , zult gy volkoomender verstaen uit den mond van **BERUS** , dien wy zoo ter zaeke van zijne deugd , als om uwe voorsprake , geern gezien , en gunstig verhoord hebben. Gegeeven te **Romen** by **S. Pieter** , onder het **Vischers zegel** , den laetsten dag van **May**. **M. D. xxxv.** in 't eerste jaer onzes Pausdoms.

* * *

* *

*

B R I E F.

ERASMUS de Rotterdammer wenscht den wijdvermoogenden Roomschen Keizer K A R E L heil en zegen.

GELIJK ik beken dat ik uwe Majesteit groote dankbaerheit schuldig ben , onverwinnelijke KEIZER , zoo voor my in 't bezonder , als in het algemeen voor de letterkunde , wegens dat zy zig gewaerdigd heeft my goedertierlijk door haere gunste t'ondersteunen : zoo zoude ik van herte wenschen dat uwe vermoogende kragt , die hoogmagtige Koningen temt en ten onder brengt , het zelve gezag of geluk mogt hebben in het temmen der oproerigheden sommiger onvroomen. Ik heb , steunende op de hulpe der Pausen en Vorsten , maer voornaemelijk op de bescherminge uwer Majesteit , den Luiterschen aenhang : die ach of hy niet zoo verre uitgebreid was ! geheel en al tegen my gaende gemaekt , zeker met groot gevaer mijns levens : waer van zoo iemand blijk begeert , *Luithers* SLAEFLIJKE WIL zal getuigen , welk Boek hy meer als vyandig tegen my geschréven heeft : ook zullen 'er getuigen van zijn de twee Boeken der VERDEEDINGE , in dewelke ik hem antwoord.

Nu terwijl het Luitersch werk aen 't daelen is , en wel ten deele door mijnen arbeit , en
op

op mijn prijkcl : zoo ſtaen'er ginder eenigen op, die onder ſchijn en dekfel van Godsdienſt, de zaekc van hunnen buik en heerſchzugt waer-nemen : terwijl wy ſtrijden voor CHRISTUS, niet voor het belang der menſchen : en die gansch SPAENJEN, 't welk anders zoo veelfins gelukkig is, door ongerijmde opſchuddingen ontruften. Uit zulke beginselen zien wy dat ſomtjids zeer ſwaere vlaegen oprijzen. Immers is deze Luitersche zaek uit veel ligter oorzáken opgerézen. Wat my belangt, ik zal niet laeten tot den laetſten adem toe het belang der Chriſtelijke godvrugtigheit te beſchermen. Dog het zal 't werk van uwe Majesteit en van uwen godvrugtigen yver zijn, ſtandvaltig en altoos die genen te begunſtigen, die kloek en regtzinnig vegten voor de Kerke Gods. Ik voer den krijg onder den ſtandaerd van CHRISTUS, en den uwen : onder den zelve zal ik ſterven: dog ik zal beter gemoedt ſterven, zoo ik eerſt zien mag, dat door uwe magt, door uwe wijsheit en voorspoedig beleid, de ruſt zoo aen de Kerke, als aen al het Chriſten volk herſteld is. Ik houd niet op te bidden, dat d'Opperheer CHRISTUS ons dit door u vergunne, die uwe Majesteit genadelijk bewaere, en altijd meer en meer begunſtige. Gegeven te *Baſel*. Den 11. September. In 't jaer M. D. XXVII.

E I N D E.